

DIALECTGEBRUIK EN PERIFERIE

As soon as the earliest figures on dialect loss in the Dutch language territory were published (some thirty years ago), it appeared that the situation in both West-Flanders and Limburg deviated from the remaining part of Dutch speaking Belgium in that dialect resistance was stronger. This was attributed mainly to the peripheral location of both provinces. Based on a real time investigation stretching over 23 years we have been able to confirm dialect resistance in West-Flanders, albeit that not only in Flanders at large, but also within West-Flanders in particular, there appear to be distinctive differences in both pace and intensity of dialect loss. In this paper the West-Flemish situation is confronted with the present-day situation in Limburg, based on a recent survey in the small town of Bree. The differences are huge: the younger generation of Bree seems to have abandoned the dialect altogether. The middle generation, although still competent in the local vernacular, deems it unfit for usage in most of the (not only formal) communicative situations. It is only the older generation that not only masters but also effectively uses the dialect frequently. Peripheral location, therefore, does not seem to be a useful explanation for dialect resistance and more research will be necessary to unearth why various peripheral regions react so differently.

1. DIALECTVERLIES

1.1. Een goeie tien jaar geleden liet een gedetailleerd overzicht van de dialectsituatie in Noord en Zuid (Willemys 1997) zien hoe dialectverlies in het hele Nederlandse taalgebied grosso modo volgens hetzelfde patroon verloopt. Er bleken wel verschillende verliesmodellen voor te komen, onder meer omdat er een onderscheid in tempo en intensiteit was (en is) en omdat sommige factoren in het ene gebied een belangrijke, in het andere een eerder bijkomstige rol spelen. Een diachrone analyse van het standaardiseringsproces, die voor de tijd zonder cijfergegevens alleen dank zij (meta)linguïstische commentaren van leken en vakgenoten mogelijk is, laat niet alleen toe vast te stellen waar dialectverlies het vroegste optrad of in de laatste jaren met ijlt tempo voortschrijdt, maar ook dat dialectverlies in Nederland eigenlijk nog een vrij recent en in Vlaanderen zelfs een zeer recent fenomeen is.

Hoewel men t.a.v. de dialecten nog veel positieve attitudes aantreft, stellen we vast dat een meer gedifferentieerd gebruik van verschillende codes, naar gelang van domein of formaliteitsgraad al maar gebruikelijker en normaler wordt. Alle traditionele sociolinguïstische variabelen spelen daar een rol in. Opleiding is er een van. Het dialect is, vooral in Vlaanderen, nu bezig zijn laatste burcht, het privé-domein, in snel tempo te verliezen, omdat al maar minder jongeren het nog gebruiken, zelfs in meer landelijke gebieden. Overal wordt dialectgebruik meer en meer sociaal gedetermineerd, ook daar waar de dialectkennis dat nog niet is. De conclusie is dat op grond van dit alles het aantal en de soort functies die het dialect vervult, c.q. vervullen kan, steeds geringer wordt, met als neveneffect, dat de nog voorkomende dialecten, door het afnemende gebruik, tot op zekere hoogte atrofieren.

Al die gegevens maakten het ook mogelijk “achterblijvertjes” op te sporen. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw, toen er voor Vlaanderen voor het eerst bruikbare cijfergegevens gepubliceerd werden, bleken dat vooral West-Vlaanderen en Limburg te zijn en dat werd, zonder er al te lang bij stil te staan, vooral aan de perifere ligging van beide gebieden toegeschreven. Het bleek echter al gauw dat de toestand in Limburg veel minder eenduidig was dan in West-Vlaanderen omdat er tegenstrijdige tendensen aan het werk waren.

In een stad als Genk, bijvoorbeeld, kon men nivellering door bevolkingsvermenging vaststellen, zoals blijkt uit een omvangrijke enquête naar het taalgedrag van scholieren en hun ouders (Goossens 1987). Bij jongeren stelde men een halvering van de dialectkennis per periode van 6 jaar vast; de gebruikelijke taal buitenshuis was voor alle scholieren de standaardtaal, ook privé. Een onderscheid op grond van de domeinen privé en openbaar bestond nog wel bij de ouders, die echter wel verklaarden buiten hun eigen huis nog nauwelijks dialect te spreken. Dat Genk echter niet zonder meer als model voor de taalsituatie in Belgisch Limburg kon gelden, bleek uit het voorbeeld Maaseik, in het noordoosten van de provincie. Een bijna gelijktijdige enquête bij scholieren van 14 tot 17 jaar (Kaes 1992) leerde dat jonge Maaseikers zich nauwelijks van de modale Maaseiker onderscheidden: bij beide groepen speelde het dialect een heel belangrijke rol in hun culturele en dagelijkse leven. Het dialect werd door alle sociale klassen in dezelfde mate gebruikt en gold dus niet als sociaal onderscheidingsteken.

Toch is ook in Limburg in het algemeen de belangrijkste veranderingsfactor de temporele: van generatie tot generatie neemt de dialectkennis af en wordt het dialect in steeds minder communicatieve situaties gebruikt. Hoe dat vandaag de dag in het Limburgse stadje Bree, ook in het noordoosten van de provincie, in zijn werk gaat wordt in het onderhavige artikel geanalyseerd.

1.2. Wat de verschillende verliesmodellen in Vlaanderen o.m. onderscheidt is ten gunste waarvan het dialect verdrongen wordt en dat is heel vaak niet ten gunste van de standaardtaal, maar van een tussentaal, ook wel *Verkavelingsvlaams* of *Schoon Vlaams* genoemd¹. Aan dat “on-

¹ Door de steeds chaotischer wordende terminologische verwarring wat het gebruik van die termen betreft, proberen we ons hier zo weinig mogelijk te laten beïnvloeden. Het blijft echter vervelend dat

aangename bijverschijnsel” van dialectverlies werd de laatste jaren enorm veel aandacht besteed (zie De Caluwe 2009 en het overzicht in Van der Sijs & Willemyns 2009).

Ook wat dat aspect betreft, bleek West-Vlaanderen afwijkend te reageren. Het is de provincie waar het dialect veel beter standhoudt dan overal elders en waar de vroeger uit heel Vlaanderen bekende diglossiesituatie, met een dialect als L en een geïntendeerde standaardtaal als H, tot op vandaag standhoudt. Voor een tussentaal is er weinig ruimte, al leek die op het einde van de vorige eeuw, althans in Kortrijk, groter te worden (Dorchain 1998). In Ieper-Poperinge daarentegen konden in 2006 dan weer nauwelijks tussentaalfuncties gevonden worden (Decaesstecker 2007).

In Willemyns (2007) wordt het hele de-standaardiseringsproces in Noord en Zuid geanalyseerd en komt men tot de conclusie dat het *Verkavelingsvlaams*² in West-Vlaanderen maar een heel bescheiden rol speelt en dat de in West-Vlaamse enquêtes soms aangekruiste B-variëteit (die tussen standaardtaal en dialect staat) met dat, vooral Brabantse, *Verkavelingsvlaams* of *Schoon Vlaams* weinig te maken heeft.

Over de situatie in Limburg was er totnogtoe, wat dat aspect betreft, niet zo heel veel bekend. De studies van Vandekerckhove (2005) en Geeraert (2009) wijzen er echter op dat de Limburgse toestand veeleer op de Brabantse dan op de West-Vlaamse lijkt. In het onderhavige artikel wordt ook aan dat aspect ruime aandacht besteed.

1.3. De oorspronkelijke West-Vlaamse situatie was er een met een uitermate hoge dialectkennis en dialectgebruik: vrijwel iedereen kende dialect, de meesten beheersten ook nog ten minste één andere code, het gebruik van de codes hing van de situatie af en de formaliteits- en solidariteitsvariabelen bepaalden in hoge mate het codegebruik.

Met het verstrijken der jaren zagen we, vooral bij de jongeren, een vermindering van het dialectgebruik optreden, ook in informele situaties. Tegelijk stelden we vast hoe in alle domeinen het dialectgebruik geringer werd naarmate de sociale klasse hoger was en dat sociale klasse de doorslaggevende variabele was die het taalgebruik en de variëteitenkeuze bepaalde. Toch was het nog lang niet zo dat de diglossiesituatie zou opgehouden hebben te bestaan. Wel drong de voorspelling zich op, dat de situatie in de richting van het binnenland aan het veranderen was. Ook andere enquêtes (bv. Vandekerckhove 2000) toonden hetzelfde beeld en gaven aanleiding tot hetzelfde soort toekomstverwachtingen.

tussentaal, dat in alle infra genoemde enquêtes gebruikt wordt om de “uitwijkmogelijkheid” B, tussen dialect (A) en standaardtaal (C) aan te duiden, ook meer en meer voor *Verkavelingsvlaams* optreedt. Wat het inhoudelijke betreft is dat eigenlijk toe te juichen, maar de terminologische chaos wordt er wel nog omvangrijker door.

² Zoals in Willemyns (2005) wordt betoogd, is *Verkavelingsbrabants* eigenlijk een preciezere term.

Onlangs werd de West-Vlaamse, ook voor de algemene, socio-dialectologische theorievorming interessante situatie, voor het eerst dank zij een *real time investigation* die zich over 23 jaar uitstrekt, onderzocht. De eerste vergelijkbare data zijn van 1983, de meest recente van 2006 (Willemys 2008). Die laatste, in de Westhoek (Ieper-Poperinge) doorgevoerde, enquête leert nu echter dat zelfs West-Vlaanderen wat dialectgebruik en dialectverlies betreft, niet zonder meer als een homogeen gebied mag worden beschouwd. Zo stellen we vast dat de (plausibele) verwachting dat de evolutie die men van 1983 tot 1997 meende te kunnen vaststellen, onveranderd door zou gaan tot 2006 niet wordt bewaarheid. De resultaten van 2006 springen, integendeel, in vele gevallen compleet uit de band, niet alleen in vergelijking met de bevindingen van vroegere VUB- enquêtes, maar ook vergeleken met die van andere sociolinguïsten. We vatten er enkele van samen:

a) er is heel weinig standaardtaalcontact en er is een discrepantie tussen de vele proefpersonen die zo goed als nooit en de weinige anderen die wel regelmatig met de standaardtaal in aanraking komen. Dat maakt er de analyse niet gemakkelijker op!

b) De tussenvariëteit die door de Westhoek-informanten vaak wordt aangekruist heeft nauwelijks iets te maken met het zogenaamde *Verkavelingsvlaams*. Zij bedoelen een geïntendeerde standaardtaal, die zij, al naar gelang van hoe ze hun eigen competentie inschatten, “B” of “C” noemen.

c) de meeste ondervraagden zijn dus niet echt in staat de B- en de C-Code uit elkaar te houden en de ondervraging leerde ook dat er vaak een discrepantie bestaat tussen het aangegeven en het werkelijke taalgebruik.

d) de traditionele diglossie blijft bestaan.

Er treden dus niet alleen in Vlaanderen, maar ook in West-Vlaanderen duidelijke tempo- en intensiteitsverschillen inzake dialectverlies op. Bijzonder waardevol lijkt ons verder de vaststelling dat de invloed van meestal als algemeen geldig beschouwde variabelen (bv. leeftijd, sociale klasse of sekse) in speciale gevallen als de bovengenoemde ondergeschikt moeten worden gemaakt aan het algemene sociolinguïstische kader waar de proefpersonen in leven. De algemene theorievorming in socio-dialectologisch onderzoek moet meer rekening houden met data en enquêteresultaten uit heel diverse (taal) gemeenschappen en dat is één van de redenen waarom het onderzoek in Bree werd georganiseerd, al was daar nog geen *real time investigation* mogelijk. De vergelijking van de Breese resultaten met die van West-Vlaanderen is o.i. leerrijk en we hopen dat ook de met dit Festschrift gehuldigde Magda Devos er net zo over zal denken.

2. DE ENQUÊTE IN BREE

Aan de hand van een in 2008 uitgevoerde mondelinge enquête werd nagegaan wie er in het stadje Bree, in de noordoostelijke hoek van Belgisch-Limburg, nog dialect kent, wan-

neer zij dit dialect gebruiken, en welke andere taalvariëteiten er verder nog *to whom and when* gehanteerd worden.

De resultaten van de enquête werden gecorreleerd met de traditionele sociolinguïstische variabelen geslacht, leeftijd, sociale klasse en afkomst. De bedoeling was o.m. na te gaan of de conclusies van gelijkaardige onderzoeken ook hier gelden. Als vergelijkingspunten fungeren vooral de bovengenoemde West-Vlaamse enquêtes, omdat gelijkaardige onderzoeken in Bree³ onbestaande en in Belgisch-Limburg uitermate schaars zijn. Belemans (1997) en Kaes (1992) bestudeerden het taalgebruik in resp. Genk en Maaseik en in Willemyns (1979) vinden we de resultaten van een rondvraag bij Vlaamse studenten, dus ook Limburgse. Aangezien ook beide eerstgenoemde studies zich voornamelijk op jongeren richten zijn de resultaten weliswaar bruikbaar, maar niet echt vergelijkbaar met de bovengenoemde studies over West-Vlaanderen. Of de omstandigheden en oorzaken van dialectverlies in Genk of Maaseik met die van Bree overeenkomen, staat natuurlijk ook niet vast.

Een gebied waarvan het codegebruik wel vaak beschreven wordt, is Nederlands-Limburg⁴. Maar ook hier is een vergelijking met Belgisch-Limburg, om redenen die niet verder behoeven te worden gespecificeerd, niet voor de hand liggend.

Om de bovenvermelde vergelijking mogelijk te maken werd de vragenlijst gemodelleerd naar die van Delacauw (1984), Dorchain (1998) en Decaesstecker (2007). Ook de werkwijze sluit zo nauw mogelijk bij die van de vorige VUB- enquêtes aan. Van het grootste belang is dat ook hier de opvraging mondeling, door één en dezelfde enquêteur (Marie Drees) werd uitgevoerd.

Er werden 120 proefpersonen ondervraagd, die als volgt zijn ingedeeld:

- telkens 40 *jongeren* (tussen 15 en 25 jaar), *volwassenen* (tussen 30 en 45 jaar) en *senioren* (55+).
- in ieder van die groepen zijn er 20 mannelijke en 20 vrouwelijke proefpersonen.
- 11 proefpersonen behoren tot de *Lower Class*, 74 tot de *Middle Class* en 35 tot de *Upper Class*.

Omdat de ruimte beperkt is maken we hieronder een analyse “in woorden” van de belangrijkste resultaten van de enquête. Een volledig overzicht van alle cijfers, tabellen en grafieken is te vinden in Drees (2008).

³ Literatuur over het dialect van Bree is wel voorhanden, bv. Dupont (1904), Peeters (1969), Schoofs (1988)

⁴ Studies over Heerlen, Maastricht en Sittard worden samengevat in Willemyns (1997).

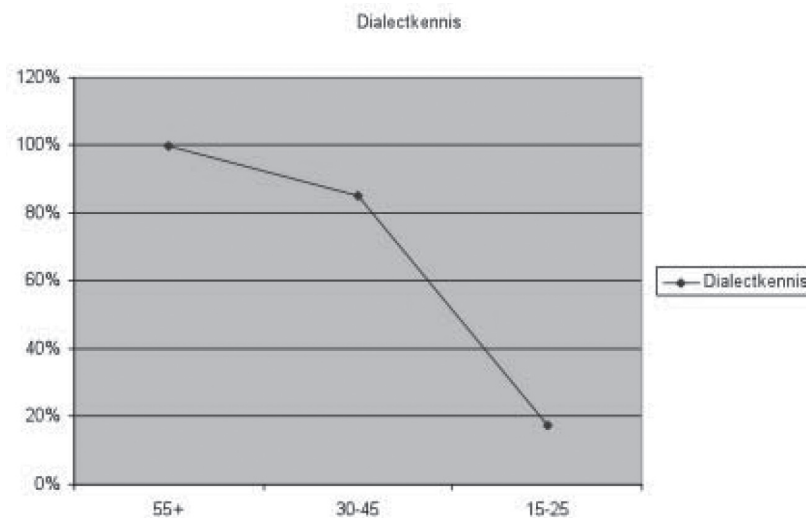
3. ANALYSE VAN DE RESULTATEN

3.1. DIALECTKENNIS

Iets meer dan een derde van de ondervraagden zegt het plaatselijke dialect niet te kennen. Naar variabelen ingedeeld genereert *leeftijd* de spectaculairste verschillen: alle senioren, maar slechts een kleine minderheid van de jongeren kennen *Brees*. Ook de grote meerderheid van de volwassenen kent dialect. De breuk tussen de generaties ligt dus tussen de 30- tot 45-jarigen en de 15- tot 25-jarigen.

Een onderscheid op grond van geslacht is er niet.

Naar sociale klasse verdeeld krijgen we de resultaten zoals die konden worden verwacht: de LC is de koploper, gevolgd door de MC en in de UC daalt de dialectkennis tot nauwelijks iets meer dan de helft.

Grafiek 1: Dialectkennis in Bree volgens leeftijd

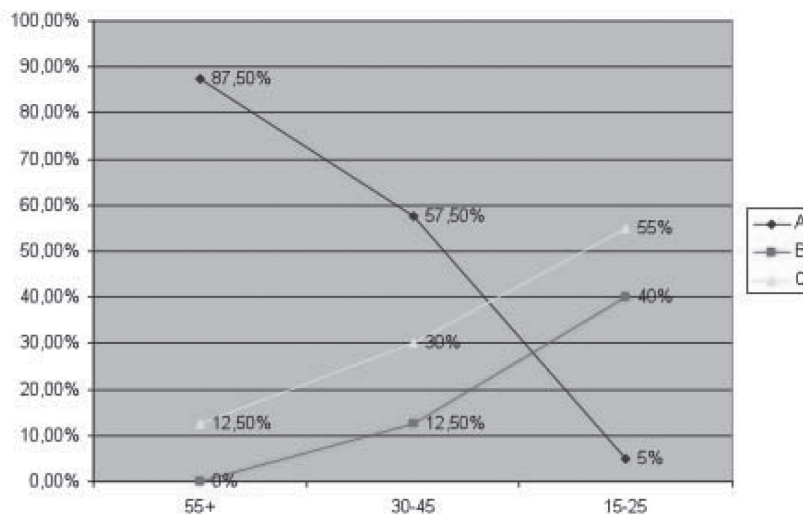
3.2. DIALECTGEBRUIK

Het is bekend dat dialectkenniscijfers weinig zeggen wanneer er niet tegelijk ook dialectgebruikcijfers tegenover worden gesteld.

Ook dialectgebruik hebben we daarom met de variabelen leeftijd, geslacht en sociale klasse en met de formaliteitsgraad gecorreleerd. De werkhypothese was dat ouderen het meeste dialect zouden gebruiken, de volwassenen een variërende tussenpositie in zouden nemen en de jongeren nauwelijks nog dialect zouden gebruiken. Zowel de cijfers voor informele, min of meer formele als heel formele situaties bevestigen die hypothese.

Kijken we naar het codegebruik van de drie generaties in het algemeen, dan blijkt dat de senioren in bijna alle niet heel formele situaties het dialect verkiezen. In de formele situaties worden ook de anders dialectsprekende senioren over de streep getrokken. De jongeren, daarentegen, kiezen zelfs in informele gespreksituaties resoluut voor het gebruik van de standaardtaal. De volwassenen nemen, zoals te verwachten was, een tussenpositie in. In informele situaties gebruiken ze nu eens dialect, dan weer standaardtaal. In halfformele situaties neigen ze duidelijk naar Algemeen Nederlands. In elk hoogformeel domein gebruiken de informanten het vaakst de standaardtaal, ongeacht hun leeftijd, sekse en sociale klasse.

We kunnen voorlopig samenvatten, dat het dialect voor de oudste generatie een taalvariëteit is die in veel functies, van informeel tot halfformeel en in mindere mate formeel, als een volwaardig communicatiemiddel geldt. De meesten van de daarop volgende generatie blijken wel een dialect te kennen, maar we zien dat het in het taalgedrag van deze groep als communicatiemiddel meestal plaats maakt voor de standaardtaal, die in heel wat van de onderzochte domeinen de overhand haalt. Dit is verrassend, want een zo grote discrepantie tussen dialectkennis en dialectgebruik bij de vrij dialectcompetente middelste leeftijdscategorie hadden we in onze werkhypothese niet voorzien. De meeste volwassenen kennen dus nog wel een dialect, maar gebruiken het steeds minder. Enkel in erg informele domeinen is het dialect hun voorkeurscode, zodat voor hen de functie van het dialect wordt beperkt tot [+solidair] en [-formeel]. Bij de jongeren blijven voor het dialect nog nauwelijks functies over. In informele situaties wordt de vroegere rol van het dialect overgenomen door een tussentaal, die voor de jongeren dus de nieuwe solidaire en informele code is.

Grafiek 2: Codegebruik in families volgens leeftijd

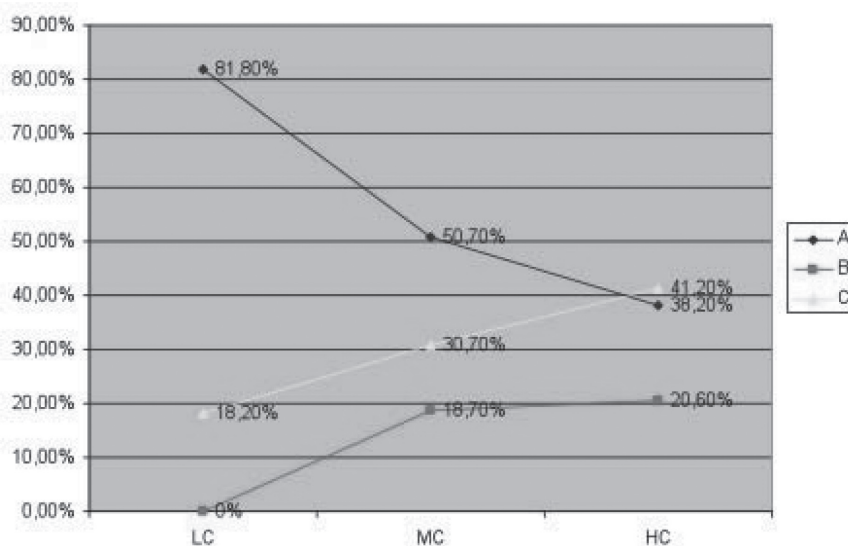
3.3. TUSSENVARIËTEIT

Ook het gebruik van de tussenvariëteit of B-code leverde interessante gegevens op. Bij senioren komt deze variëteit nauwelijks voor en ook bij de volwassenen blijkt er weinig ruimte te zijn voor een code tussen dialect en standaardtaal. De tussentaal die bij de oudste twee categorieën dus onbeduidende scores behaalt, kent bij de jongeren echter een grote opmars.

Het lage B-gebruik van de oudste twee leeftijdsgroepen wijst op een diglossische verhouding van dialect en standaardtaal. De senioren gebruiken het dialect weliswaar aanzienlijk vaker dan de volwassenen, een scheiding die duidelijk is in alle domeinen, maar beide groepen kennen niettemin een duidelijke opdeling: AN voor een aantal specifieke functies, en dialect voor een aantal andere. Het doet er in dit verband minder toe dat het *aantal* dialectdomeinen bij de senioren groter is dan bij de volwassenen. De keuze van de jongeren voor de tussenvariëteit kunnen we “noodgedwongen” noemen: de meesten kennen geen dialect en kunnen het dus ook niet gebruiken in die situaties waar het zou passen en het door hun oudere stadsgenoten moeiteloos wordt ingezet.

Correleren we het B-gebruik met de formaliteitsgraad, dan kan het op het eerste gezicht bevremding wekken dat, terwijl het tussentaalgebruik van de jongeren afneemt bij een stijgende formaliteitsgraad, de ouderen de (hoe dan ook geringe) tussentaal net meer hanteren in de formele dan in de informele domeinen. Een plausibele verklaring hiervoor is dat de tussentaal in de verschillende groepen een andere functie heeft. Terwijl de tussenvariëteit voor de jongeren als *dialectvervangende omgangstaal* fungeert, is ze voor de senioren (niet toevallig de groep met de hoogste dialectkennis en –gebruik) veeleer een soort *geïntendeerde standaardtaal*. Ook Dorchain (1998: 108) wees er al op dat haar proefpersonen die “blijven steken op code B”, dat doen omdat ze “nog te onvertrouwd zijn met het Standaardnederlands”. Hoe dan ook, het kleine percentage van de senioren dat onvoldoende communicatieve competentie heeft in het Algemeen Nederlands vervangt in de formele situaties de standaardtaal door tussentaal. De vele jongeren met een onvoldoende communicatieve competentie in het dialect vervangen in de informele situaties het dialect door tussentaal. Of de internlinguïstische kenmerken van de “oudere” en de “jongere” tussentaal dezelfde zijn, kon aan de hand van de onderhavige enquête niet worden vastgesteld. Het verdient wel verder onderzoek.

Genderverschillen zijn in bijna alle bovengenoemde situaties verwaarloosbaar. Ook hier blijkt dus weer dat in Vlaanderen het in het buitenland vaak gerapporteerde verschil in codegebruik volgens gender niet voorkomt. Misschien is de situatie bij ons inderdaad totaal anders, maar misschien is ook enige twijfel aan de validiteit van buitenlandse resultaten op zijn plaats.

Grafiek 3: Codegebruik in families volgens sociale klasse

3.4. DE STANDAARDTAAL

Het standaardtaalgebruik, ten slotte, volgt een voorspelbaar traject: de lagere klasse gebruikt het steeds het minst en de AN-percentages van de middenklasse neigen naar die van de hogere klasse.

Ook wat de andere variabelen betreft zijn er, na wat we over A- en B- gebruik hebben gezegd, geen verrassingen: hoe jonger hoe vaker standaardtaal.

Ook hier is er uiteraard geen gendersverschil en hoe de formaliteitsgraad op het standaardtaalgebruik inwerkt is, telkens gecorreleerd met andere variabelen, in de bovenstaande stukjes over dialect en tussentaal na te lezen. Het wordt hieronder nog eens samengevat.

3.5. VAN [-F] TOT [+F]

Naarmate de formaliteit van de linguïstische interactie stijgt, neemt het dialectgebruik – of in het geval van de jongeren, vooral het tussentaalgebruik – namelijk wezenlijk af. Bij de overgang van informele naar halfformele situaties zien we al een geringe daling wat het gebruik van de twee bovengenoemde “informele” codes betreft, maar een echt drastische ommekeer treedt pas op wanneer de interactie echt formeel wordt. Dit is een tendens die we – mutatis mutandis – bij alle onderzochte groepen vaststellen.

Het dialect staat het sterkst in interacties tussen bekenden die plaatsvinden in een informele omgeving, ongeacht de leeftijd, het geslacht of de sociale klasse van de spreker. Het Standaard-

nederlands maakt een omgekeerd evenredige beweging: in de overgang van informeel naar halfformeel is er een kleine stijging van het AN- gebruik, die pas echt wordt doorgezet in echt formele situaties.

Ook het tussentaalgebruik daalt naarmate de formaliteitsgraad van de gesprekssituatie stijgt, een evolutie die het duidelijkst te zien is bij de jongeren, die consequent het meeste de B- variëteit hanteren.

4. VERDERE RESULTATEN

4.1. Er werden ook enkele vragen gesteld die licht moeten werpen op het convergentie-divergentiegedrag van de Breesse proefpersonen.

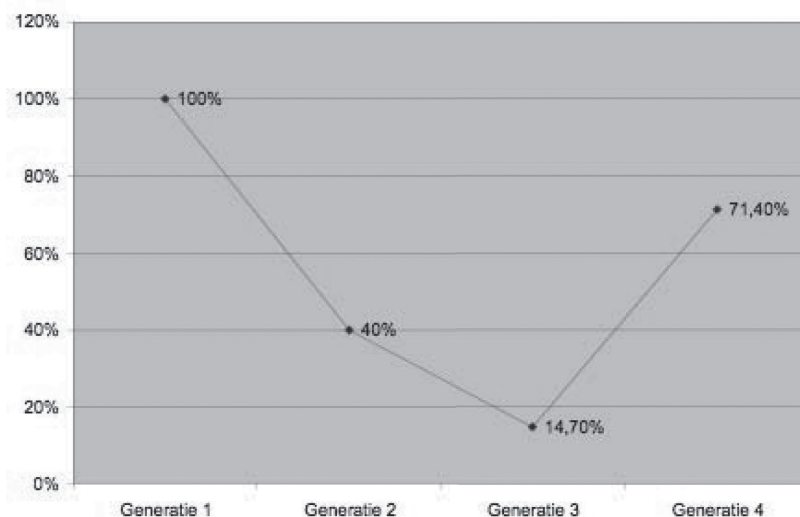
We gingen na hoe de informanten reageren wanneer ze door onbekenden aangesproken worden in resp. het eigen dialect, een ander dialect en de standaardtaal. In de eerste situatie, waarin de informanten worden geconfronteerd met iemand die hen in het Brees aanspreekt, scoort het dialect uitzonderlijk hoog. Wanneer we enkel de antwoorden in aanmerking nemen van wie dialect kent, blijkt dat bijna niemand divergeert. In de tweede situatie wordt de informant aangesproken in een ander dialect. Aangezien men hier in principe een code moet kiezen die begrijpelijk is voor de gesprekspartner (wat het Brees dialect meestal uitsluit), maar ook het solidaire karakter van de interactie niet verstoort (wat voor sommigen de standaardtaal uitsluit), lijkt het regiolect⁵ hier de meest voor de hand liggende variëteit te zijn. Toch blijkt dat de meesten liever overschakelen op Algemeen Nederlands, of – in mindere mate – vasthouden aan het eigen dialect. Het tussentaalgebruik blijft daardoor dus ook hier heel erg beperkt. In de derde situatie, waarin men door een onbekende in het AN wordt aangesproken, zien we uitzonderlijk hoge standaardtaalpercentages.

De algemene conclusie is dat de informanten in principe de taalkeuze van de gesprekspartners overnemen, telkens hun communicatieve competentie dat toelaat, waardoor de Breeënaren zich als heel convergente lieden ontpoppen.

4.2. Ook aan de taalkeuze voor de opvoeding van de kinderen hebben we, zoals in alle voorafgaande enquêtes, de nodige aandacht besteed. Het blijkt dat zeven op tien Breeënaren het Algemeen Nederlands de beste variëteit vinden om de kinderen in op te voeden. De rest geeft de voorkeur aan het plaatselijke dialect, aangezien zo goed als niemand de tussentaal verkoos. De groep der volwassenen, die zelf nog over een behoorlijk hoge dialectkennis beschikt, ziet er

⁵ In Limburg kan *regiolect* (Hoppenbrouwers 1990; Hinskens, Hoppenbrouwers & Taeldeman 1993) als min of meer synoniem met *tussentaal* worden gebruikt. In West-Vlaanderen daarentegen is dat onmogelijk.

duidelijk geen heil meer in het dialect door te geven aan de volgende generatie. De jonge dialectsprekers daarentegen lijken het dialect voor het totale uitsterven te willen behoeden: meer dan zeven op tien van hen wil zijn kinderen dialect leren.

Grafiek 4: Geïntendeerde socialiseringsvariëteit per generatie

4.3. Ook de eerder besproken rol en functie van de tussenvariëteit/het regiolect werd met een aparte vraag nader bekeken: de informanten werd namelijk gevraagd om de kenmerken van deze code, die voor de ouderen fungeert als een geïntendeerde standaardtaal en bij de jongeren dienst doet als dialectcompensatie, te omschrijven. Uit de antwoorden kan een patroon worden gedistilleerd, dat netjes aansluit bij de functie die de tussentaal vervult in de respectieve groepen: de ouderen waarden het negatief en zien de tussenvariëteit als gebrekkig Nederlands aan. De jongeren daarentegen zijn van mening dat het regiolect een geschikt alternatief kan zijn voor hun gebrekkige dialectkennis. De volwassenengroep gebruikt bijna geen regiolect, en heeft de vraag daarover ook nauwelijks beantwoord.

4.4. Ook wijs geworden door vroegere ervaring hebben we onderzocht in welke mate de proefpersonen hun eigen taalgebruik konden inschatten. Het opvallende resultaat is dat slechts één op de tien zijn eigen taalgedrag verkeerd beoordeelde. Verder bleek dat de standaardtalige competentie bij de hele onderzochte groep erg hoog ligt.

5. HET LINGUIÏSTISCHE PROFIEL VAN DE BREEËNAARS

De werkhypothese dat het dialectgebruik afneemt naarmate de sociale afkomst van de informanten stijgt wordt overtuigend bevestigd: de LC is steeds verantwoordelijk voor het hoogste dialectgebruik, in de MC daalt het dialectgebruik en in de UC worden de laagste dialectpercentages gemeten.

Dat het taalgedrag van de middenklasse nauwer aansluit bij dat van de hogere klasse dan dat van de lagere klasse kan het gevolg zijn van *upward social mobility* of van een algemene trend. Het is overigens een fenomeen dat duidelijker naar voren treedt naarmate de formaliteitsgraad van de situatie stijgt.

Wat het tussentaalgebruik betreft zien we hoe in informele en halfformele situaties de lagere klasse die variëteit bijna niet gebruikt en de middenklasse zich in een middenpositie (maar meer aanleunend bij de hogere klasse) bevindt. Hoewel de waarden nooit hoog zijn gebruikt de hogere klasse in die situaties de tussenvariëteit het meeste. In formele situaties wordt dat patroon omgekeerd: de lagere klasse haalt hogere scores dan de middenklasse en bij de hogere klasse is de gebruikswaarde bijna nihil.

Een weer verschillende functie van de tussentaal zien we optreden wanneer de variabele sociale klasse in het spel wordt gebracht. De hoogste klasse heeft de laagste dialectcompetentie en ziet zich dus genooddaakt de meest gelijkaardige variëteit te hanteren in informele situaties waar in principe het dialect de aangewezen keuze is. Net als bij de jongerengroep fungeert ook bij de UC het regiolect als dialectvervanger. Naarmate de situatie formeler wordt, komt de hogere klasse op vertrouwder terrein en wordt de tussentaal achterwege gelaten omdat de standaardtaal hier de meest aangewezen variëteit is. Bij de lagere klasse stijgt het tussentaalgebruik mee met de formaliteitsgraad. De leden van deze klasse beschikken immers niet altijd over voldoende standaardtalige competentie en moeten dus op hun beurt teruggrijpen naar de dichtstbijzijnde variëteit. Al naargelang van de situering van het begin- en eindpunt van het taalcontinuüm dat eigen is aan de klasse – de tussentaal fungeert in de hogere klasse als het beginpunt; het is de meest informele code die men kent, maar in de lagere klasse is het het eindpunt, de meest formele code die men kent – vervult de tussentaal dus ofwel de rol van dialectvervanger of van geïntendeerde standaardtaal.

6. VERGELIJKING MET DE WEST-VLAAMSE ENQUÊTES

Een van de bedoelingen van de Bree-enquête, was de Limburgse taalsituatie te vergelijken met die in West-Vlaanderen, zoals we die kennen op grond van vroegere onderzoekingen in Oostende/Diksmuide (1983), Kortrijk (1997) en Ieper/Poperinge (2006).

Enkele van de meest relevante resultaten worden hieronder samengevat.

6.1. Vergeleken met West-Vlaanderen bevindt het dialectverliesproces zich in Limburg in een ver gevorderd stadium. Hoewel er, zoals we nu weten, in beide provincies tempo- en intensiteitsverschillen bestaan – met bv. Genk als extreem voor dialectverlies en de Westhoek als extreem voor dialectresistentie – verandert dat niets aan de globale conclusie.

Er bestaat een misschien nog dramatischer verschil wat het dialect*gebruik* betreft. Hoewel er ook in West-Vlaanderen uiteraard situaties voorkomen waar dialectsprekers het verkiezen geen gebruik van hun dialectcompetentie te maken, is juist het meest opvallende van de West-Vlaamse situatie dat er geen sprekers zijn die nooit van hun dialect gebruik maken. In Bree is het integendeel zo dat niet alleen sprekers die het dialect nauwelijks beheersen (vooral jongeren), maar ook heel wat anderen die daar wel toe in staat zijn er de voorkeur aan geven van hun dialect geen gebruik te maken in situaties die niet alleen in de Westhoek, maar ook in de meeste andere delen van West-Vlaanderen als bijzonder geschikt voor dialectgebruik worden ervaren.

6.2. Bijzonder interessant en nieuw zijn enkele perceptuele aspecten. Het begint daarmee dat de inwoners van Bree kennelijk uitermate goed in staat zijn hun eigen taalgebruik te evalueren, d.w.z. in 90% van de gevallen exact aan kunnen geven welke code ze op een bepaald moment bezigen.

De in de Westhoek geënquêteerde sprekers hadden met het uiteen houden van B en C zulke grote moeite, dat Willemyns (2008: 65) zich afvraagt of we daardoor niet “op de grenzen van onze mogelijkheden stuiten”, wat het doorvoeren van dit soort enquêtes betreft. Ook in de vroegere onderzoeken in de rest van West-Vlaanderen was het uit mekaar houden van de drie door de enquêteur aangeboden codes steeds een heel vervelend probleem, dat voor veel verwarring zorgde, zowel bij de ondervraagden als bij diegenen die achteraf de resultaten dienden te analyseren.

De grotere perceptionele kwaliteiten van de Breeënaars kunnen met hun betere beheersing van het Standaardnederlands te maken hebben. Ze blijken immers, zo noteert de enquêteur “bijna allen over voldoende competentie in de standaardtaal te beschikken” (Drees 2008:180). De enquêteurs in West-Vlaanderen hebben zich nooit een dergelijke hoogschatting van hun proefpersonen laten ontvallen en wijzen er integendeel meestal op dat vele ondervraagden B als een geïntendeerde standaardtaal gebruiken, omdat ze de echte standaardtaal onvoldoende machtig zijn, en dus hun B-gebruik toch als C beschouwen of aanvinken. Het is natuurlijk wel zo dat de beoordeling van het taalgebruik van de proefpersonen door de enquêteur gebeurt, waardoor subjectieve beoordelingsverschillen door de verschillende onderzoekers niet kunnen worden uitgesloten.

6.3. Het verschil in B-gebruik tussen West-Vlaanderen en Limburg heeft uiteraard ook met het bovenstaande te maken. De heel uiteenlopende competentie in de drie codes en de uiteenlopende perceptie ervan, maakt het niet alleen moeilijk de twee situaties te beschrijven, maar vooral ook ze accuraat te beoordelen. Het (vooral West-Vlaamse) gebruik van de tussentaal als geïnten-

deerde standaardtaal geplaatst tegen de (vooral Limburgse) functie ervan als dialectsubstitutie zijn moeilijk tegen elkaar af te wegen, maar kunnen natuurlijk wel geconstateerd worden.

De correlatie van taalgebruik en formaliteitsgraad maakt duidelijk dat A en B in Bree tot op zekere hoogte samen horen, althans wat hun bruikbaarheid in formelere situaties betreft. Dat in zulke gevallen bij de oudere groepen het dialectgebruik (A) en bij de jongeren het tussentaalgebruik (B) afneemt, toont duidelijker dan al de rest aan, dat beide codes dezelfde functie vervullen, zij het bij verschillende categorieën. In West-Vlaanderen is dat niet zo. Door het feit dat de dialectkennis bij alle groepen en categorieën nog praktisch 100% bedraagt is er geen nood aan een dialectvervangende informele code en zijn de functies van de B-code, waar die al gebruikt wordt, eerder verwant aan die van de C-code.

Interessant is bovendien dat uit de twee bovengenoemde studies van Geeraert (2009) en Vanderkerckhove (2005) blijkt dat de jongere West-Vlamingen niet alleen minder tussentalige vormen gebruiken, maar nog meer dan hun oudere provinciegenoten negatieve attitudes tegenover tussentaal hebben.

6.4. Van levensbelang voor het standhouden, c.q. verdwijnen van het dialect is in welke code kinderen worden gesocialiseerd. In elke eerder genoemde enquête werd die vraag ook gesteld⁶. Het verschil tussen de Limburgse en de West-Vlaamse situatie is frappant. In Bree blijken zeven op tien geënquêteerden het Algemeen Nederlands de beste variëteit te vinden om de kinderen in op te voeden. Voor tussentaal koos zo goed als niemand.

In West-Vlaanderen daarentegen geven de antwoorden op die vraag al vanaf de eerste enquête een totaal ander en soms intrigerend beeld te zien. In 1983 al was het verrassend vast te moeten stellen dat meer jongeren dan ouderen het dialect als socialiseringsvariëteit voor hun kinderen verkozen. In 1997 was dat nog altijd zo, al was de afstand tussen beide veel kleiner en het percentage veel lager geworden. De enquête van 2006 toonde, ook hier weer, een trendbreuk: “Het percentage van diegenen die zich voor het dialect uitspreken ligt nog veel hoger dan in het opzienbarende resultaat van 1983. Ook wanneer men op grond van [...] de speciale taalcontactomstandigheden in de Westhoek de cijfers voor B bij die voor C op zou tellen is het totaal in *alle* leeftijdscategorieën nog altijd lager dan het dialectcijfer.” (Willemys 2008: 64).

⁶ Waar het jongeren betreft is de vraag in welke code ze “van plan zijn” later hun kinderen te socialiseren.

7. CONCLUSIE

Het zal wel duidelijk geworden zijn dat de situatie van de dialecten er in Limburg heel wat minder rooskleurig uitziet dan in West-Vlaanderen. Terwijl daar het dialectverliesproces pas aangevat is, zit het in Bree al in de generatie van de senioren. In een periode van drie generaties is het dialect in verval geraakt. Het contrast tussen de ouderen en de jongeren is erg groot: de senioren kennen allen dialect en gebruiken het ook in heel wat domeinen. Bij velen uit de mid-dengeneratie is de dialectcompetentie nog aanzienlijk, maar in de meeste gevallen blijken zij het dialect als communicatiemiddel te verwerpen. Bij de jongeren ten slotte kent bijna niemand nog dialect en ook de zeldzame jeugdige dialectsprekers gebruiken hun dialect nagenoeg nooit. Daarmee lijkt het dialectverliesproces in de onderzochte regio beslecht. Het dialect dreigt over enkele decennia een relict te worden.

Ten slotte blijft de vraag die in de inleiding kort aan bod kwam: waarom blijft het dialect in het perifere West-Vlaanderen resistent, maar is dat in het even perifere Limburg niet het geval? Die vraag kan o.i. op dit moment niet duidelijk worden beantwoord. Misschien is ze zelfs slecht geformuleerd, maar zeker is dat de perifere ligging absoluut niet volstaat om het Vlaamse verliespatroon te verklaren, laat staan te voorspellen. Op grond van meer en verder onderzoek kan daar allicht een antwoord op worden gevonden. Moge het bovenstaande een stimulans daartoe bieden!

BIBLIOGRAFIE

- BELEMANS, R. (1997). Dialectverlies bij Genker jongeren. In: *Mededelingen van de Limburgse Vereniging voor Dialect- en Naamkunde* 91, 3-19.
- DECAESSTECKER, L. (2007). *Taalgebruik en taalvariatie in de Westhoek: een onderzoek naar het gebruik van dialect, tussentaal en Algemeen Nederlands*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- DE CALUWE, J. (2009). Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen. In: *Nederlandse Taalkunde* 14, 8-25.
- DELACAUW, A. (1984). *Taalvariatie in West-Vlaanderen: een onderzoek naar het taalgebruik volgens de variabelen geslacht, leeftijd en sociale klasse in de gemeenten Diksmuide en Oostende*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- DORCHAIN, V. (1998). *Taalvariatie in Zuid-West-Vlaanderen: een onderzoek naar het gebruik van dialect, standaardtaal en tussentaal*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- DREES, M. (2008). *Dialectverlies in Limburg*. Ongepubliceerde masterthesis, Vrije Universiteit Brussel.
- DUPONT, J. (1904). Het dialect van Bree, eene fonetisch-historische bijdrage. In: *Leuvense bijdragen* 9, 193-212.

- GEERAERT, A. (2009). *De functie-uitbreiding van het Verkavelingsbrabants bij hoog opgeleide Vlamingen* (nog niet gepubliceerde VUB-studie).
- GOOSSENS, J. (1987). Het gebruik van dialect en Algemeen Nederlands en de evolutie ervan. In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 1-19.
- HINSKENS, F., HOPPENBROUWERS, C. & J. TAEDEMAN (RED.). (1993). Dialectverlies en regiolectvorming. Themanummer *Taal en tongval*, 6.
- HOPPENBROUWERS, C. (1990). *Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- KAES, S. (1992). *Dialect en standaardtaal bij een groep Vlaamse pubers in de regio Maaseik*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- PEETERS, L. (1969). *Het dialect van Bree – vormleer*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel.
- SCHOofs, R. (1988). *Woordenboek van het dialect van Bree en omgeving*. Uitgegeven in eigen beheer.
- VANDEKERCKHOVE, R. (2000). *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect*. Gent : Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- VANDEKERCKHOVE, R. (2005). Belgian Dutch versus Netherlandic Dutch. New patterns of divergence? On pronouns of address and diminutives. In *Multilingua* 24, 379-398.
- VAN DER SIJS, N. & WILLEMYNS, R. (2009). *Het verhaal van het Nederlands. Een geschiedenis van twaalf eeuwen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- WILLEMYNS, R. (1979). Bedenkingen bij het taalgedrag van Vlaamse universiteitsstudenten in Brussel-Halle-Vilvoorde. In: *Taal en sociale integratie* 2, 141-159.
- WILLEMYNS, R. (1997). Dialektverlust im Niederländischen Sprachraum. In: *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 64, 129-154.
- WILLEMYNS, R. (2003). *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij; Utrecht: Spectrum.
- WILLEMYNS, R. (2005). Verkavelingsbrabants. Werkt het integratiemodel ook voor tussentalen? In: *Neerlandica Extra Muros, oktober 2005*, 27-40.
- WILLEMYNS, R. (2007). De-standardization in the Dutch Language territory at Large. In: Christian Fandrych & Reinier Salverda (Hrsg.), *Standard, Variation and Language Change in Germanic Languages*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 267-279.
- WILLEMYNS, R. (2008). Variëteitenkeuze in de Westhoek. In: *Taal en Tongval* 60, 51-71.